NORMAN MANEA, *TEXTUL NOMAD* /THE NOMADIC TEXT - NARRATIVE INSTANCES OF EXILIC IDENTITY

Simona ANTOFI
”Dunărea de Jos” University of Galați

Abstract: Mirrored in the spoken writings of Norman Manea, a Romanian author of Jewish origin, the issue of exilic identity requires a special approach (when analyzing the interviews book entitled ***Textul nomad /The Nomadic Text)*** *combining complex theoretical and methodological strategies relating the structural specificity of narrative interview, the overt confession defining the identity enunciation and the contemporary global context. Thus, re-reading the spoken-book means both the use of trans-cultural techniques and re-defining the interviews as progressive récits de vie projecting the identity-rooted post-exilic quest which imprints - as the main goal and major theme - Norman Manea's entire work. The dialogues interviewer - interviewed are constantly focused on the individual traits carried out by the identity enhanced within the symbolic nomad as well as on the socio-cultural aspects of the contemporary world in which the exiled writer - as public performer - re-encounters himself. Our analysis points out both the multiple identity facets embedded within writing itself - but now reshaped through the reflexive function of the dialogue with the Other - and the basic thematic elements of an exemplary confession.*

Keywords: narrative interview, transculturality, exile, identity, nomadic writing.

I. Preliminarii teoretice – *interviul narativ*

Deosebit de agreat astăzi, ca tip de discurs flexibil din punct de vedere structural şi cu maximă disponibilitate tematică, *interviul narativ* poate prelua şi detalia elementele de memorialistică şi de biografie ale *povestirilor vieţii*, reaşezându-le pe calapodul dialogic ce permite interacţiunea verbal-identitară, afectivă şi intelectivă dintre intervievator şi intervievat.

În opinia lui Jean Royer, un astfel de demers pregăteşte actul critic propriu-zis prin fundamentarea istorico-literară şi avizat-critică obligatorie, iar contactul direct dintre scriitorul intervievat şi jurnalistul intervievator redistribuie, reformulează şi resemantizează componente ale autobiografiei creatoare într-o scriitură dublu raportată. (Royer 1989). De fapt, aşa cum arăta limpede Eugen Simion, recalibrând punctul de vedere al lui Emile Benveniste pe coordonatele memoriei şi ale scriiturii recuperatorii, *eu*-lui care se confesează şi *tu*-ului catalizator li se adaugă un *el* – personaj al scriiturii, barthesiana *fiinţă de hârtie* (Simion 2008) cu două feţe. Cea a scriitorului proiectat ca ficţiune vivantă a textului şi cea a jurnalistului care, în măsura în care se narează, direct sau indirect [întrebările gândite şi articulate ca *dispositif de médiation* (Ethis 2003) reprezintă o lectură individuală subiectivă şi interpretativă a biografiei Celuilalt, la rigoare, o auto-lectură prin grila scriiturii literare a altcuiva] îşi construieşte, în text, propriul dublu ficţional.

Instrumentele de lucru ale jurnalistului, reflexele şi exerciţiul interogativ specializat, de care vorbeşte Jean Royer, pot combina trei genuri ale presei – *ancheta, portretul* şi *polemica*, dar în egală măsură pot construi un text cu propria sa literaturitate, graţie unor instrumente specifice precum discursul raportat, existenţa a cel puţin două personaje *ad-hoc*, stilizarea conversaţiei, existenţa unui final căutat şi a unei axe narative cu *suspense*-uri.

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

(Royer 1986). Comentându-l pe Frédéric Lèfevre, care publică o carte de convorbiri cu Maurice Blondel (Blondel 1928), Jean Royer distinge între *pactul autobiografic* la care se raportează scriitorul-memorialist şi eseul critic dialogat, văzut ca „réflexion critique avec un écrivain sur son oeuvre" (Royer 1986), respectiv ca rezultat al interacţiunii celor doi parteneri de dialog. Supralicitând rolul jurnalistului intervievator, Jean Royer îl autorizează cu toate drepturile de paternitate ale discursului pluri-secvenţial obţinut. Acesta este *unicul autor al textului*. Prin demersul său se obţine o autobiografie literară, un autoportret – care este miza de fond a întregului eseu critic – al scriitorului situat faţă în faţă cu societatea în care trăieşte. (Royer 1986).

Ideile lui Royer, experimentat intervievator al scriitorilor literari, sunt reluate şi explicitate în dialogul jurnalistului cu Roger Chamberland – *Les chemins d'une réflexion profonde. Entrevue avec Jean Royer*. (Chamberland 1989). Formă de critică *sui-generis*, şi de literatură, *interviul narativ* aduce în prim-plan un scriitor – *personaj al operei sale, conştiinţă a epocii sale*, un *actor public* ale cărui caracteristici vin dinspre *temele tari* ale jurnalismului aşa cum îl concepe Royer: rolul literaturii şi al prezenţei scriitorului în plan socio-cultural. Pe de altă parte, dacă intervievatul se retrage în *arrière-plan*-ul discursului său, jurnalistul intervievator pare doar că preia ritmul cuvintelor scriitorului (crede Royer, polemizând cu Lejeune); ca urmare, scrierile aceluiaşi intervievator denotă existenţa unui aceluiaşi stil: „Le théoricien Philippe Lejeune dit quelque part qu'on a toujours l'impression, dans l'entretien littéraire, que l'intervieweur copie le rythme de la parole de l'écrivain, alors qu'en réalité, quand on regarde tous les entretiens d'un même intervieweur, on se rend compte qu'ils sont tous dans le même style." (Chamberland 1989).

În opinia noastră, cele două individualităţi în egală măsură activ-creatoare intră într-un proces de osmoză care păstrează datele identitare de bază ale ambilor, ba chiar le amplifică prin reciprocă reflectare. Rolul de liant textual şi de punte identitară îl are acel *dispositif de médiation* de care aminteam deja, chestionarul cu ajutorul căruia, printr-un proces de figurare specific, situat în proximitatea ficţiunii literare [Ethis vorbeşte, în acest sens, despre „faire croire" şi „faire symboliser" (Ethis 2003)], se re-organizează şi se re-semantizează faptele şi personajele rememorate, prin adăugarea unei semnificaţii superior-integratoare, recuperatorii.

II. Naraţiunea exilică şi perspectiva transculturală actuală

Interviul narativ pe al cărui obiect îl reprezintă biografia unui scriitor exilat se complică, în mod evident, prin dimensiunea identitar-scripturală a dezrădăcinării, prin trauma astfel provocată şi prin încercările de adaptare la un nou mediu lingvistic şi socio-cultural. Dialogul mentalităţilor şi ciocnirea *memoriilor culturale divergente* poate dobândi accente dilematice deosebit de grave, pe care scriitura recuperatorie le scoate la suprafaţă, dar le şi alină. Aşa încât, se poate constata că unii exilaţi, precum scriitorul de limbă română şi de etnie evreiască Norman Manea, reuşesc să depăşească trauma exilării şi se regăsesc pe ei înşişi în relaţie cu trecutul acceptat şi exorcizat prin scriitura retrospectivă. Din aceste considerente, condiţia de exilat a lui Manea reclamă o corelare a reperelor teoretico-metodologice specifice *interviurilor narative* cu problematica *transculturalităţii*, a *hibridizării culturale* şi, pe ansamblu, a *globalizării*.

În opinia lui Vince Marotta (Marotta 2014), de pildă, care comentează studiul lui Ortiz, *Cuban Counterpoint* (Ortiz 1947), semnalând natura ambivalentă a *transculturalismului*, influenţele reciproce şi transferurile dinspre cultura asimilatoare spre cea asimilată şi invers, precum şi dezavantajele inerente acestui proces, *obiectul transcultural* se poate defini astfel: „The transcultural subject is a cultural hybrid which interconnects and integrates various cultural forms. It has the potential to « transcend our monocultural

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

standpoints » (…) and is attentive to what is common and connective between different cultures" (Marotta 2014).

Iar Mona Mamulea, într-un studiu teoretic asupra câmpului metalingvistic ce desenează principalele repere actuale ale chestiunii, aduce în discuţie *globalizarea* înţeleasă ca *manipulare a culturilor locale* (v. Hall 1990), sinonimă cu *americanizarea* şi *capitalizarea*, şi *fragmegarea* (cuvânt format din *fragmentare* şi *integrare*), respectiv *glocalizarea* (termen format din *globalizare* şi *localizare*). Ultimii doi termeni sunt în relaţie de antonimie, căci primul exprimă perspectiva culturii globale, iar celălalt, perspectivele locale. (Mamulea 2001). Dacă acest concept de *cultură globală* permite funcţionarea a trei perspective - „(a) ca fiind o cultură naţională care tinde să se difuzeze agresiv şi să colonizeze culturile locale (este perspectiva globalizării ca imperialism cultural); (b) ca fiind o cultură de tipul "melting pot", care adună şi restructurează, în acelaşi creuzet, elemente culturale din cele mai diferite ca apartenenţă. Este viziunea culturii globale ca *sinteză* a culturilor locale; (c) ca fiind o cultură transnaţională, aflată în relaţie biunivocă cu culturile locale" (Mamulea 2001), şi determină trei tipuri de reacţie, conceptul de *transnaţionalism*, pe de altă parte, conturează mult mai adecvat situarea scriitorilor exilaţi, precum Norman Manea, în arii culturale – înţelese ca arii de graniţă, de interferenţă între două sau mai multe culturi. *Periferizarea centrului* (Mamulea 2001) şi *deteritorializarea* (Mamulea 2001) sunt, şi ele, concepte care surprind tendinţa actuală de recalibrare a raportului *centru-margine*, de situare a scriitorului exilat în raporturi ex-centrice atât cu cu spaţiul de adopţie cât şi cu cel de origine.

III. *Nomadismul* ca matrice cultural - identitară a scriitorului exilat. *Cazul* Norman Manea

Într-un interviu acordat Eliannei Kan, Norman Manea descrie etapele dificile ale acomodării sale, ca scriitor român, la specificitatea unei noi culturi. Negocierea cu noul vehicul lingvistic reprezintă, din punctul de vedere al scriitorului al cărui eu profund se exprimă, aşa cum însuşi afirma, doar în limba română, o reconfigurare identitară obligatorie. Ca *writer in exile* sau ca *exile writing* – şi sunt, acestea, clişee identitare pe care Manea le respinge aşa cum respinsese înainte şi alte etichete identitare – în spaţiul american de cultură, trebuie să renunţe la acel univers comun de discurs pe care îl avea cu cititorul român, ca şi cu cel vorbitor al unei limbi latine, în genere, şi să adopte deschiderea democratică a Americii, dar şi datele unui alt pact de colaborare cu cititorul. (Kan 2014)

Succesiunea de *interviuri narative* pe care volumul *Textul nomad* (Manea 2006) le conţine şi le oferă publicului român stă, din capul locului, sub semnul acestui alt statut al scriitorului exilat. Marcat – pozitiv sau negativ – de eseul *Felix culpa* şi de istoricul receptării acestuia în România şi în afara ei, Norman Manea îşi integrează toate experienţele existenţiale în vârste şi avataruri ale scriiturii pe care *Textul nomad* le poartă explicit, ori în straturile de profunzime ale naraţiunii identitare re-structurate pe coordonatele a ceea ce Jean Royer numeşte *entretien littéraire* (Royer 1986). „Experienţa dislocării din spaţiul de origine" (Şimonca 2013) duce, şi în acest caz, la instituirea unei *patrii de hârtie* (Sălcudeanu 2003) care, păstrătoare a datelor identitare celor mai puternice, tinde să ocupe aproape întreg spaţiul imaginarului individual. Pe de altă parte, dialogul identitar al *nomadului*, al *outsider*-ului cu lumea americană eteroclită şi contrastantă resituează *marginalitatea*, înţeleasă ca *modus vivendi* asumat, pe poziţiile unei experienţe lăuntrice şi creatoare fondatoare, opusă superficialităţii.

Şi tot *nomadismul* este marca fundamentală a scriiturii căreia exilul îi oferă posibilitatea distanţării necesare unei re-lecturi identitare şi unei *ego-naraţiuni* în trepte. Potrivit Mihaelei Şimonca, pe al cărei studiu îl comentăm aici, prima *faţetă a identităţii* o reprezintă *traseul deportării,* a doua echivalează *adevărului integral*, expus în eseul *Felix*

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

culpa, a treia construieşte o lume pe dos, în care sunt conotate pozitiv *incertitudinea, dezrădăcinarea, identitatea fragmentată*, iar lumea îşi pierde coerenţa, devenind spectacol de circ. Sublimând toate acestea în scriitură, Manea transformă, într-adevăr, actul creator în „condiţie metafizică de supravieţuire" şi „ţine în frâu hibridul format din mai multe euri" pe care exilul le potenţează (Şimonca 2013). Şi pune totul sub semnul *huliganismului* simbolic, înţeles drept act de lucidă şi demnă *marginalizare*, şi concretizat ca figură auctorială şi ca provocare adresată lectorului ne-român (Călinescu 2008).

Rezonând profund, în fiinţă, cu nucleele semantice ale limbii române – acel concept pur imaterial, spiritual, poetic de care vorbeşte Eugène van Itterbeck (Itterbeck 2007) – Manea rămâne *an inner outsider*, caracterizat, în termenii Katarzynei Jerzak, prin „this sense of simultaneous dispossetion and extension of one's estate" – drept marcă a exilului iudaic. (Jerzak 2008)

IV. *Interviul narativ* - ipostaziere multiplă a *textului (texturii) nomad(e)*

Textul nomad (Manea 2006), culegere care continuă seria de interviuri din volumul *Casa melcului* (Manea 1999), reprezintă, în opinia lui Norman Manea, o dezbatere culturală ce „reflectă, probabil, sensibilitatea alertată a exilatului, disputată de trinomul identităţii sale plurivalente, într-o vreme de nelinişte şi acute tensiuni globale, raportarea sa la realităţile diferite, adesea contradictorii, dar nu lipsite de legătură, care îl definesc – surse şi ale scrisului său, fireşte, fie că ar fi vorba de proză, fie de publicistică." (Manea 2006: 6). Temele majore ale *scriiturii nomade* sunt enumerate de protagonistul *interviurilor narative* care compun volumul şi propun, cititorului român, un pact de lectură şi o cheie de intrare în text. Este vorba despre *biografia scrisului*, marcată de etapele căutărilor identitare ale *nomadului* simbolic, şi despre limba - *casă a melcului*, „în care nomadul îşi caută expresia." (Manea 2006: 6)

Semnificativ în cel mai înalt grad, titlul volumului este simultan o metaforă a exilului – şi a exilatului – şi o *punere în abis* a a structurii cărţii, o reflectare a transferului semantic ce se face între *nomadismul* simbolic – *modus vivendi* care suprapune istoria devenirii semantice a termenului *exil,* începând cu exilul iudaic, peste exilul scriitorului Norman Manea – şi peste scriitura ce-l poartă. Fragmentarismul şi arhitectura rizomatică a cărţii schiţează, totodată, *deteritorializarea*, ca marcă a spaţiului socio-cultural post-istoric, şi identitatea fragmentată a *huliganului* pentru care coerenţa lumii s-a redus – s-a redimensionat - drept coerenţă superior semantică a textului.

Ceilalţi – intervievatorii – ilustrează fie şi parţial *nomadismul*, în moduri diferite: etnic, prin vehiculul lingvistic pe care îl folosesc, prin situarea geografică, prin statutul de traducător ori prin circulaţia dintr-o cultură în alta. Ca profesii, sunt cu toţii spirite înrudite, deschise dialogului cultural pe ale cărui coordonate se contruieşte actorul public Norman Manea – şi ipostazele sale scripturale –, sunt critici literari, de teatru şi film, jurnalişti, scriitori, traducători, profesori şi cercetători ai literaturii româneşti şi străine (Gabriela Adameşteanu, Aura Christi, Carmen Muşat, Marta Petreu, Ion Simuţ, Rodica Binder, Carles Barba, Sean Cotter, Saul Carmel, Antonio Gnoli, Ina Hartwig, Edward Kanterian, Radu Hervian etc.)

Sumarul volumului aduce în discuţie, prin titlurile specifice (*Martor şi scriitor, Acolo şi aici, Exilul supraetajat, În cochilie, Patria – ca ficţiune, Întoarcerea huliganului, Memorie şi exil, Individul şi istoria* etc.), problema raportului etic-estetic, chestiunea iudaismului, a exilului în spaţiul alterităţii radicale – *America celor o mie de Americi* – a creaţiei şi a limbii române, ca lăcaş al eului profund, a patriei abandonate şi care supravieţuieşte în ficţiune. Structura de suprafaţă a cărţii este una cronologică, însă coroborarea semnificaţiei titlurilor şi caracterul iterativ al temelor abordate în cadrul interviurilor propune o dublă lectură. Sintagmatică, corelativă aspectului de reţea cu câteva noduri semantice proeminente mereu

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

insolitate prin circularitatea structurantă a discursului. Şi paradigmatică, adică de profunzime, care împacă retractilitatea atitudinală imanentă scriitorului trăitor sub dictatură cu imersia periodică în sine însuşi, în scopul recuperării rădăcinilor identitare fondatoare şi al reactualizării acestora ca naraţiune mereu remodelată de conjuncturile externe.

Constantele identitare ce alcătuiesc polul *idem* sunt, astfel, mereu nuanţate de factorii exteriori ce concură la recalibrarea componentelor polului *ipse* (Ricoeur 1990) şi se regăsesc în scriitură ca re-formulare permanentă a existenţei hibride în cadrul căreia etica scrisului şi a trăirii, ca şi estetica re-amintirii, se nutresc reciproc.

Câteva figuri de intervievatori se constituie în voci puternice ale cărţii, ce gravitează în jurul nucleului de profunde iradieri semantice – eul auctorial central ce funcţionează ca proiecţie identitară şi al cărui nume se regăseşte pe coperta volumului. Ele sunt, cu toatele, indiferent de ponderea cantitativă pe care o deţin în paginile culegerii, sau la nivelul chestionarului elaborat, construcţii textuale cu efect specular în raport cu eul central al scriiturii, în ale căror feţe prismatice se reflectă şi se amplifică mărci identitare auctoriale. În acest mod, deschiderile transculturale multiple pe care le dobândesc temele scriiturii lui Norman Manea concură la a elabora un profil scriptural auctorial fundamentat pe dispunerea unităţii sinelui în diversitatea conjuncturală a eurilor care, prin prisma interviului văzut ca *mediator cultural*, îşi redimensionează permanent contururile identitare, şi le clarifică, şi le asumă în raportarea deschisă la alteritatea reprezentată de intervievatori.

Dialogul cu romancierul şi criticul Peter Sourian aduce în discuţie, de la bun început, chestiunea răspunderii morale a scriitorului – martor al istoriei, ca şi relaţia dintre acesta şi ficţiunea literară, în raport cu onestitatea artistică ce nu se cuvine să aibă în vedere decât valoarea estetică, preţuită la modul absolut. Acesta este motivul pentru care Norman Manea se revendică, în calitatea sa de scriitor, doar de la valoarea intrinsecă a textelor sale. De vreme ce suferinţa exilatului nu poate fi percepută de către vestici decât ca un concept abstract, ea se cuvine să rămână astfel şi, în cazul particular al scriitorului de etnie evreiască, să nu se transforme în miză şi cutie de rezonanţă a *insolubilei chestiuni evreieşti* sau a traumelor exilului: „Aş vrea să fiu apreciat « în ciuda suferinţei mele, nu datorită ei ».” (Manea 2006: 23) Mai mult, exilul s-a dovedit a fi un spaţiu simbolic de reconfigurare identitară pe fondul suferinţei ca dat uman generalizat: „În secolul XX, în care dislocarea a fost atât de mare, a fi evreu poate avea un înţeles emblematic.” (Manea 2006: 27) Re-descoperirea evreităţii ca dat identitar fundamental echivalează cu redimensionarea componentelor fiinţei pe coordonatele umanităţii generice: „Faptul că am devenit evreu nu înseamnă o îngustare, ci o lărgire, o perspectivă mai umană.” (Manea 2006: 29)

Pentru un scriitor, exilul implică o truamă fundamentală – imposibilitatea de a mai susţine pactul de lectură în datele lui iniţiale. Adoptarea unor referinţe culturale şi acomodarea la aşteptările unui alt public cititor se converteşte, afirmă Norman Manea în interviul acordat lui Ciprian Iancu, redactor al ziarului *The Bard Observer*, într-o stare de acută *schizofrenie lingvistică* (Manea 2006: 36) şi identitară: „Confruntarea cu exilul a fost o experienţă esenţială, crucială. Eşti supus unei provocări dure, obligat să-ţi revizuieşti valorile, să abordezi o atitudine critică faţă de propria biografie anterioară.” (Manea 2006: 37)

Nu altfel se pune chestiunea evreităţii în cazuri celebre precum al vienezului Freud, al parizianului Proust ori al praghezului Kafka. Ultimii doi sunt, înainte de orice, scriitori ale căror opere fac parte din canonul literar universal. În ce măsură memoria culturală care-i informează se revendică de la mărcile identitare ale evreităţii, în ce măsură textele lor sublimează o situaţie existenţială de oriunde şi de oricând, şi totuşi particulară, sunt întrebări a căror relevanţă păleşte în raport cu miza estetică. Şi, întrucât *literatura este specificitate* (Manea 2006: 49), Kafka, considerat modelul arhetipal al exilatului, ilustrează particularităţile exilului lăuntric şi, totodată, forţa creatoare a retractilităţii marginalului conştient de precaritatea condiţiei umanne şi de singurătatea/singularitatea creatorului: „Văd în acest exil

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

nu doar preţul adesea exorbitant plătit pentru a fi tu însuţi, ci şi o misterioasă, admirabilă forţă umană, sfidând zădărnicia, deşi perfect conştientă, tragic conştientă, de efemeritate şi zădărnicie. Eroismul marginalităţii care se re-centrează, dureros, exaltant, în chiar miezul dramei umane." (Manea 2006: 51) Similaritatea cu situaţia de intelectual est-european, este, în acest caz, evidentă.

Secvenţele *interviului narativ* amplu care îi aşază faţă în faţă pe Norman Manea şi Edward Kanterian, în volumul intitulat *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian* (Manea 2010) se corelează, în *Textul nomad*, problemei dificilei relaţii *identitate – alteritate, aici* şi *acolo, sine* şi *celălalt*. Transculturalitatea rezolvă controversata chestiune a raportului *centru - margine* şi obligă la reconsiderări ale sistemelor divergente de valori prin prisma marjei de toleranţă generos-simpatetică a intelectualului format sub dictatură.

Admirator deschis al Berlinului occidental – enclavă a dialogului multinaţional, înainte de căderea Zidului (Manea 2006: 66) – poate şi pe o filieră bucovineannă motivată biografic – Manea compară nevoia structurală de ordine a lumii germane cu paradoxurile constitutive ale spaţiului american, în care totul îşi are reversul său, într-o dinamică şi eficientă democratic co-prezenţă a contrariilor: „Imposibilitatea totalitarismului aici nu înseamnă, neapărat, şi totala absenţă a tendinţelor sau chiar a enclavelor dogmatice, sectare, autoritare, existente oriunde. Consumismul, care face ravagii în multe zone ale cotidianului, este, şi el, o deviată formă a « concreteţei » ... sindromul « *political correctness* », deja virulent ridiculizat în multe dezbateri şi cărţi, dă viaţă nevoii de dogmă, de « instrucţiuni umanitare » de comportament, stimulate de retorica frecvent manipulată a compasiunii." (Manea 2006: 56 – 57)

Chestionarul elaborat de Marta Petreu are în vedere, pentru scriitorul de limbă română, rezident în *lumea nouă*, forma optimă de adaptare la o altă realitate. Convertirea în valoare superior-pozitivă a stării de exil rezonează dureros cu non-apartenenţa impusă evreului perceput, de-a lungul istoriei, ca *outsider*-ul prin excelenţă: „O scriitoare română mi-a scris, acum câteva luni, câteva rânduri în care încerca să restabilească un dialog cu mine şi în care spunea că provenim din aceeaşi cultură dar şi din două culturi diferite, iar eu – spunea ea – trăiesc în România şi tu trăieşti la mare distanţă, într-o altă lume. Nu m-a frapat atât partea a doua, cât prima parte, şi trecând de primul şoc – (totdeauna evreul se simte agresat că nu « aparţine ») – am făcut un pas înapoi şi mi-am zis: poate că are dreptate." (Manea 2006: 74)

Cu romanciera Gabriela Adameşteanu Norman Manea discută despre creuzetul multicultural al Americii şi re-trasează coordonatele unei etape relativ recente a naraţiunii sale identitare, chestionarul focalizându-se pe momente-cheie ale contemporaneităţii, pe care scriitorul le comentează cu luciditatea şi cu acuitatea specifice intelectualului estic. Aşa se face că opţiunea studenţilor de la Bard College de a rămâne la cursuri în perioada evenimentelor tragice de la 11 septembrie 2001, exprimată democratic, prin vot, este un act de normalitate, specific *lumii noi*, diversităţii etnice, religioase, lingvistice, culturale şi terminologice: „Se pare că spectaculosul măcel din America, considerat de unii drept «postmodern», a înteţit şi dezbaterea erudiţilor despre relaţia dintre *pomo* (postmodernismul care ar relativiza adevărul şi realitatea) şi *poco* (postcolonialismul care neagă existenţa culturii occidentale, cerând o abordare centrifugă, dar inclusivă, «globală» a tuturor culturilor lumii)." (Manea 2006: 94 – 95) Disputa metalingvistică este, şi ea, o faţetă a relativismului democratic al raportului dintre teorie şi practică. În fond, doar în lumea *corectitudinii politice* un om de afaceri negru poate refuza favorizarea specifică şi poate invoca, în numele unei egalităţi reale de şanse, competiţiile sociale de tip *colorblind* şi *colorless*. (Manea 2006: 97)

Dacă în interviul acordat, în 1996, Rodicăi Binder, Norman Manea schiţează un scurt istoric al victoriilor şi al eşecurilor scriitorilor exilaţi de a se adapta la spaţiul cultural de adopţie şi semnalează, în regim metadiscursiv, marca distinctivă a amprentei sale stilistice [„O foarte interesantă cronică la cartea mea *Octombrie, ora opt*, publicată acum câţiva ani

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

într-un ziar britanic, *The Independent*, opina că acest tip de experienţă existenţială şi literară cere o « gramatică fracturată ». Este vorba deci de un stil care e poate mai convulsiv, mai expresionist, dar care traduce ceea ce aţi spus: fisura, ruptura...” (Manea 2006: 115)], în dialogul cu criticul literar Ion Simuţ, promotor al revizuirilor canonice actuale, Manea fabulează, dezinvolt–ironic, pe tema presupusei conspiraţii evreieşti care i-a adus scriitorului atâtea şi atâtea premii literare, precum şi un loc călduţ la Bard College (Manea 2006: 123) Delicata şi jenanta problemă a reprezentantului României la candidaturile nobelizate pe literatură, pe care Ion Simuţ o propune insistent în chestionarul elaborat parcă pentru a viza cu precădere aspecte incomode din biografia creatoare a americanizatului scriitor român, îl obligă pe acesta din urmă să devieze, când şi când, de la răspunsurile directe, tranşante, pentru a explica limpede condiţiile de editare, de publicare şi de vandabilitate a obiectului–carte pe piaţa americană. Solicitat să măsoare cota României în Statele Unite, Manea insistă asupra valorii în sine a operei literare – a se vedea elogiul pe care îl face triadei de aur – Brâncuşi, Enescu, Ionescu (Manea 2006: 130 – 131) – şi asupra eforturilor pe care intelectuali ori artişti români le-au făcut, cu succes, pentru a se afirma în alte spaţii decât cel de origine.

În creuzetul multietnic al Americii, clişeizarea şi standardizarea îi pândesc şi pe scriitori, în pericol de a li se ataşa etichete precum: *black writer, conservative writer, lesbian writer, catholic writer, jewish writer, woman writer* etc. (Manea 2006: 133). Dicolo de toate acestea, elemenntul ireductibil al identităţii creatoare rămâne limba: „Limba este, până la urmă, locuinţa, patria, refugiul, cochilia, dar şi nebuloasa creatoare în care scriitorul îşi caută vocea, tema, amprenta artistică, în care experimentează articulările mobile ale eului său şi ale lumii.” (Manea 2006: 133 – 134) Spaţiu al rădăcinilor şi al derivelor identitare, osatură a memoriei culturale din care se nutresc ipostazele eului auctorial *nomad,* refugiu lăuntric şi adăpost post-exilic, limba română rămâne categorie intrinsecă eului profund. Ipostazele diferite, faţetele de suprafaţă ale acestui eu profund s-au metisat şi a rezultat un *hibrid cultural* conştient de sine însuşi, de propria sa multiplicitate amendabilă doar prin scriitură. Aici, în dialogul cu Ion Simuţ, Norman Manea îşi re-citeşte biografia ca pe o cronologie accidentată, ale cărei componente, suprapuse şi măsurate cu înţelepciune, trasează harta lăuntrică a devenirii sale creatoare. Nodurile de maximă tensiune interioară s-au convertit, treptat, în nuclee de potenţialităţi semantice infinite, susceptibile de a se lăsa mereu re-scrise, şi niciodată în pericol de a-şi epuiza virtualităţile identitar – simbolice. Cu alte cuvinte, răsturnările biografice devin „« puncte de inflexiune » care concentrează, în dinamica fluxului narativ, pulsaţiile contradictorii ale mediului şi ale propriului eu.” (Manea 2006: 137)

(Post)Modernitatea scriiturii eului costă în arhitectura de tip reţea (care nu se revendică de la structura naraţiunii postmoderne, deşi preia aspectul rizomatic al acesteia, ci de la coordonatele biografiei umane şi creatoare a autorului), tributară unei poetici particulare, centrate pe disponibilitatea biograficului de a genera literatură: „Am început, între timp, lucrul la un roman care testează, de asemeni, un dialog, nu neapărat între autenticitatea documentară şi ficţiunea speculativă, ci între autenticitatea epică şi imersia (analitică) în interioritate, în golurile dintre evenimente, în spaţiul-timp de desubtul epicului care dezvoltă trama narativă.” (Manea 2006: 142)

Decernarea Premiului Nonino a prilejuit, în 2002, o serie de interviuri în cadrul cărora scriitorul îşi re-scrie etapele biografici creatoare cu dezinvoltura celui obişnuit cu recunoaşterea internaţională a valorii estetice a textelor sale, a relevanţei acestora în raport cu mişcarea ideilor literare în post-istorie. Modest, însă bine racordat la sistemul de valori al contemporaneităţii, Norman Manea apreciază cu justă măsură impactul şi efectele premiului: „Cum spuneam, laurii sunt doar un moment de pauză festivă care întrerupe rutina zilnică. Nu sunt nici atât de naiv ca să dilat peste măsură importanţa premiului, nici atât de sceptic încât să-l refuz, minimalizez sau ignor.” (Manea 2006: 150)

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

Iar în interviul acordat Mariei Nadotti reia chestiunea raportului *centru – margine*, în sensul inutilităţii căutării nostalgice a celui dintâi într-o lume post-istorică – sau post-pascaliană – în cadrul căreia *marginalitatea* s-a suprapus, ca *modus vivendi*, condiţiei umane înseşi. *Des-centrarea*, *de-teritorializarea* devin cvasi-sinonime cu exilul şi cu *huliganismul* simbolic, acoperind intervalul semantic ce are, la unul dintre cei doi poli, rezerva scriitorului lucid faţă de orice fel de restricţie ori manipulare ideologică, iar la celălalt, ascendenţa socio-culturală a conceptelor slabe ale postmodernismului.

„Sunt un scriitor pierdut în, sau recuperat prin traducere" (Manea 2006: 185), afirmă scriitorul în dialogul cu Sean Cotter, ce elaborează, la două mâini, o istorie a regăsirii de sine prin traducere. Relaţia cu ţara de origine şi supravieţuirea literară se suprapun, în procesul traducerii, înţeleasă atât ca translare identitară şi simbolică renaştere, cât şi ca luptă constantă cu limba engleză – limba impersonală, *globalizată* a *lumii noi*.

Spaţiul american de cultură îl obligă pe exilat să se adapteze unui nou canon, unui alt sistem socio-cultural de valori, unei alte maniere de a gândi şi de a concepe literatura. Specificitatea plurisemantică şi incidenţa fertilă a vagului, a ne-spusului, din limba română literară, universul comun de discurs cu lectorul român din timpul şi de după perioada dictaturii comuniste se pierd, în mare măsură, în favoarea pragmatismului limbii engleze şi a orizontului de aşteptare al cititorului american (Manea 2006: 189 – 190)

Cazul particular al receptării *Plicului negru* (Manea 1986) este semnificativ. Cartea, după cum arată chiar autorul ei, *a rămas încifrată* pentru publicul american - care nu deţine *codul de complicitate* autor – cititor – şi, din acest motiv, ar putea să pară destul de stranie, dacă nu exotică, cititorului american. Pe de altă parte, traumele lingvistice şi emoţionale pe care exilul le determină sunt parte a unei aventuri existenţiale unice, în care *noua osmoză*, re-construirea de sine şi re-organizarea datelor naraţiunii identitare recalibrează fiinţa şi oferă noi teme de meditaţie scriitorului proaspăt acceptat într-o lume căreia, şi el, *îi deţine parţial codul*.

Dacă la prima vedere trauma dislocării şi deposedării pare să echivaleze unui nou Holocaust, în *lumea nouă* există o serie de aspecte pozitive ale exilului. Cum ar fi asimilarea traducerii cu o formă inedită de autocritică şi de supra-evaluare lucidă a scriiturii proprii - „Traducerea se poate dovedi, uneori, cum spuneau romanticii, cea mai bună critică literară; eşti forţat să descoperi unde textul pare infirm, improvizat, slab." (Manea 2006: 203) Raportul dintre limba română, ca limbă a interiorităţii, şi engleza americană, în care scriitorul-chiriaş s-a transferat, este unul de coabitare tensionată, însă în mod inedit fertilă. Ziceri vechi româneşti, care păreau uitate, sunt actualizate de memoria culturală vie, sau se instalează o osmoză lingvistică *sui-generis*: „Expresii englezeşti inexistente în limba română caracterizează mai bine o anume situaţie, la fel – expresii româneşti fără echivalent în engleză. Ajungi, cu timpul, să apelezi la formule idiomatice din ambele limbi." (Manea 2006: 205)

Comentând, pe baza chestionarului elaborat de Rodica Binder, relaţia dintre un scriitor şi textele sale, temele fundamentale ale operei – fie acestea exil, Holocaust sau altele – precum şi limbajul – vehicul, Manea insistă asupra irelevanţei celor dintâi în raport cu valoarea estetică intrinsecă şi asupra importanţei covârşitoare a limbii române, ca expresie a suferinţei sublimate estetic: „Viaţa mea este în limbă, asta este ce mi s-a dat. Am încercat, după cum ştiţi, şi alte profesii. Consolarea, suferinţa şi terapia au venit din această zonă. Rămân în ea, este destinul meu." (Manea 2006: 260) Clarificarea semantic – existenţială a suferinţei, extremismele ideologico – politice, zonele de umbră sau de întuneric ale istoriei, toate îşi găsesc în literatură expresia şi exorcizarea, potenţate de pedagogia exilului – modalitate privilegiată de (auto)cunoaştere.

Ţara depărtată reprezintă o componentă biografică puternic amprentată afectiv, pe coordonatele memoriei culturale dar şi ale eului biografic, este o ficţiune în care

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

supravieţuiesc secvenţe importante din naraţiunea identitară pe ale cărei contururi interviurile le luminează selectiv. România lui Norman Manea este, tocmai de aceea, un produs al memoriei afective şi al scriiturii recuperatorii. Un spaţiu lăuntric între ale cărui hotare eul profund îşi regăseşte o parte din rădăcini (Manea 2006: 261). Din această perspectivă, sentimentul evreităţii - „Scriitorii evrei îşi apropie întrebările existenţei cu mare tensiune ideatică, obsedantă tocmai pentru că viaţa, în tradiţia iudaică, are cea mai mare valoare umană şi nu ni se promite nimic dincolo de ea." (Manea 2006: 277) – şi valorizarea superioară a vieţii, ca dar suprem făcut omului, depăşesc conflictul ideologic şi afectiv al tânărului Norman cu ghetoul evreiesc – reprezentat, concret şi simbolic, de mama evreică. Şi îl apropie, în spiritul *Întoarcerii huliganului*, de evreul de la Dunăre, izolat în demna lui credinţă în autoritatea morală a omului singur, neînregimentat ideologic – Mihail Sebastian.

Şi din nou despre *insolubila chestiune evreiască* discută Marta Petreu şi Norman Manea, pornind de la întrebările insidios–incitante ale celei dintâi şi activând o componentă identitară problematică a scriitorului, recuzată mai întâi, asumată ulterior. Văzută ca un construct identitar etajat – istoric, cultural, religios – marcat de o sensibilitate individuală exacerbată la meandrele istoriei, evreitatea se corelează, la nivelul polului *idem*, cu amprenta culturală şi lingvistică a spaţiului românesc. Şi cu o vocaţie creatoare specifică, potenţată de libertatea de gândire a ateului – aşa cum se declară scriitorul însuşi – pentru care Dumnezeul care i-a dat naştere este, fireşte, o femeie: „Am spus şi scris de câteva ori că dacă e să mi-l închipui pe Dumnezeu, n-am nici un motiv să mi-l închipui altfel decât ca pe mama mea. Din ea m-am născut." (Manea 2006: 297)

Gabriela Adameşteanu scoate din nou la lumină actorul public, solicitat să răspundă unui *instrument de mediere* interlocuţionară ce propune o perspectivă comparatistă între accepţiunile termenului de *elită* – în spaţiul românesc, european, şi în cel al *lumii noi*. Impactul şi rolul moral, statutul intelectualului, vizibilitatea socio-culturală a acestuia, eventual, rolul său de lider de opinie sunt chestiuni de acută actualitate ce trasează un portret al intervievatului însuşi. Care priveşte lucrurile transcultural, dinspre satul global spre particularităţile socio-culturale zonale: „Intelectualul în arena publică – adesea, un scriitor – şi-a cam pierdut rolul de *învăţător* sau *tribun* al naţiunii. Chiar şi importanţa morală. Şi asta nu doar din cauza « trădării » de care vorbea Julien Benda în faimoasa sa carte, ci chiar prin mecanismul modernităţii şi malaxorului publicităţii contemporane, care produce ierarhii efemere, mereu în schimbare, pe criterii de popularitate imediată." (Manea 2006: 326 – 327) Fapt de natură să justifice acomodarea sa rapidă la *ritualul pedagogic american – colocvial* (Manea 2006: 329), între un instructor mai experimentat în practica analizei literare şi un grup de dezbatere, animat de interesul pentru cunoaştere şi de spirit critic.

Perspectiva transculturală deschide calea dialogului intercultural onest şi permite, în sensul prezervării egal îndreptăţite a mărcilor identitare motivate socio - cultural şi geografic, promovarea literaturii române de valoare în *lumea nouă*. Pregătind o antologie de literatură română pentru o editură academică americană, Norman Manea speră ca, în calitate de *consulting editor*, „alături de Eco, Roth, Ozick, Pamuk, Oz, Simic pentru noua serie de traduceri a prestigioasei edituri Yale University Press" (Manea 2006: 340), să poată promova *literaturile Estului*.

Şi, din nou, re-lecturile *Întoarcerii huliganului* se pot situa, în opinia noastră, în proximitatea unor potenţiale cărţi, aşteptând să fie scrise, sau ca virtualităţi metatextuale sporite de procesul de telescopare a temelor majore ale *textului nomad*. Din această perspectivă, actorul social, prins între multiplele sale îndatoriri, şi eul interior se regăsesc, îngemănaţi, ca parte a unei scrituri - „o structură literară incitantă, umor, lirism, joc, ironie, chiar şi, uneori, o încă pulsatilă şi infantilă candoare." (Manea 2006: 352)

Resorbţia spaimelor, după modelul Paul Celan, sau exorcizarea lor prin scriitură, după modelul Mihail Sebastian, se corelează unei ultime serii de întrebări şi răspunsuri care se

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

reorganizează, şi de această dată, într-un *interviu narativ* cu miză multiplă. Exilul, de pildă, cu pedagogia lui inerentă, „a obişnuinţei cu moartea, dar şi a unor parţiale regenerări şi înnoiri benefice." (Manea 2006: 366 – 367) *Întoarcerea* simbolică, de factură catabazică, din romanul indirect cunoscut dobândeşte, aici, o coloratură senină, detaşat – nostalgică: mama, receptacol şi exponent al iudaităţii ghetoului, şi tatăl, „rezervat, ordonat, sever, pedant, de o mare decenţă şi demnitate." (Manea 2006: 369) Pe fondul traumei individuale, cu rădăcini mitico – simbolice, acutizată de exilul asumat şi de exilul perpetuu, ca *mod de a fi în lume* al scriitorului, ipostaza *huliganică* se dovedeşte a fi, o dată în plus, o *quête* identitară fundamentală şi o izbăvire. Adică o căutare estetică a formei narative potrivite pentru această re-iniţiere în sine însuşi, re-verificare a adevărurilor eului şi re-identificare cu o naraţiune identitară căutată şi validată în/prin literatură: „Am scris cu mare dificultate şi multă vreme această carte. Tocmai pentru că implicarea emoţională era inevitabilă, căutarea unei structuri literare adecvate devenea încă mai importantă. Nu a fost uşor, am găsit-o abia când am avansat cu scrisul. Intrând în materia biografiei şi, în acelaşi timp, în căutarea « estetică » a formei narative, am intrat într-o retrospectivă multiplicată, m-am « reiniţiat », da, în mine însumi, în ceea ce au însemnat ceilalţi pentru mine şi ce a însemnat, de timpuriu, scrisul, o «izbăvire» de ceilalţi şi de mine însumi." (Manea 2006: 380 – 381)

V. Concluzie

Parte a unei arhitecturi scripturale unice, *Textul nomad* nu ambiţionează a se compara cu celebra şi utopica *Le livre* mallarméană, ci se mulţumeşte cu statutul postmodern de *post-scriptum* – reflectare şi remodelare obligatoriu estetică a lumii prin care scriitorul trece. *Povestea unei vieţi – aşa cum a fost scrisă* – adaugă, crede Norman Manea, „dacă nu revelaţii grandioase, măcar tuşe şi nuanţe noi, adesea tulburătoare, despre alte epoci şi alte moravuri." (Manea 2006: 386)

Referinţe

Blondel, Maurice, *L'itinéraire philosophique de Maurice Blondel. Propos recueillis par Frédéric Lefebvre,* Ed. Spes, 1928.

Călinescu, Matei, *On Norman Manea's* ***The Hooligan's Return***, în Alvin H. Rosenfeld (Ed.), *The Writer Uprooted. Contemporary Jewish Exile Literature*, Indiana University Press Bloomington • Indianapolis, 2008, p. 27 – 50.

Chamberland, Roger, *Interview 1 — Les chemins d'une réflexion profonde : entrevue avec Jean Royer*, în „Québec français", n° 73, 1989, p. 74-76, disponibil la adresa http://www.erudit.org/culture/qf1076656/qf1222080/45282ac.html?vue=resume – accesată la 2.08.2014.

Ethis, Emmanuel, *Le questionnaire, objet de médiation et fiction narrative*, 2003, disponibil la adresa http://lesenjeux.u-grenoble3.fr/2003/Ethis/ethis.pdf. - accesată la 5.08.2014.

Hall, Stuart, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity*, în A. D. King (Ed.), *Culture, Globalization and the World System*. Basingstoke, UK, Macmillan, p. 19 – 30, 1990.

Jerzak, Katarzyna, *Exile as Life after Death in the Writings of Henryk Grynberg and Norman Manea*, în Alvin H. Rosenfeld (Ed.), *The Writer Uprooted. Contemporary Jewish Exile Literature*, Indiana University Press Bloomington • Indianapolis, 2008, p. 75 – 91.

Kan, Eliana, *On Writing, the Illness and the Therapy: An Interview with Norman Manea*, disponibil la adresa http://theamericanreader.com/on-writing-the-illness-and-the-therapy-an-interview-with-norman-manea/ - accesată la data de 1.09.2014.

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)

Mamulea, Mona, *Globalizarea: o ipostază modernă a acculturaţiei*, 2001, disponibil la adresa http://www.respiro.org/Issue17/Non_fiction/non_fiction_mamulea2.htm - accesată la 2.08.2014.

Manea, Norman, *Casa melcului*, Ed. Hasefer, 1999.

Manea, Norman, *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Polirom, 2010.

Manea, Norman, *Plicul Negru*, Cartea românească, 1986.

Manea, Norman, *Textul nomad*, Ed. Hasefer, 2006.

Marotta, Vince, *The Multicultural, Intercultural and the Transcultural Subject*, în Fethi Mansouri, Boulou Ebanda de B'béri (Eds.), *Global Perspectives on the Politics of the Multiculturalism in the 21st Century. A Case Study Analysis*, Routledge, New York, 2014, p. 90 – 102, disponibil la adresa https://www.academia.edu/5305779/The_multicultural_intercultural_and_transcultural_subject?login=simoantofi@yahoo.com&email_was_taken=true – accesată la data de 2.08.2014.

Ortiz, Fernando, *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*, traducere de Harriet de Onís, Durham, NC: Duke University Press,1995.

Ricoeur, Paul, *Soi*-même *comme un autre*, Seuil, Paris, 1990.

Royer, Jean, *De l'entretien*, în „Études françaises", vol. 22, n° 3, 1986, p. 117-124, disponibil la adresa http://www.erudit.org/revue/etudfr/1986/v22/n3/036906ar.pdf - accesată la 1.08.2014.

Royer, Jean, *Le paratonnerre de la littérature*, în „Québec français", n° 73, 1989, p. 71-72, disponibil la adresa http://www.erudit.org/culture/qf1076656/qf1222080/45281ac.pdf - accesată la 1.08.2014.

Sălcudeanu, Nicoleta, *Patria de hârtie*, Aula, Braşov, 2003.

Simion, Eugen, *Cartea vorbită. Pactul cordialităţii vigilente*, în „Cultura", nr. 182 / 2008, disponibil la adresa http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2875 – accesată la 10.09.2014.

Şimonca, Mihaela, *Identitate fracturată, exil şi anamnesis. Norman Manea, scriitor al memoriei*, în „Observator cultural", nr. 432 / 2013 – disponibil la adresa http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=20096 – accesată la data de 1.09.2014.

Van Itterbeck, Eugène, *În dialog cu Norman Manea*, în „Transilvania", nr. 45/2007.

BDD-A21919 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-09 14:56:38 UTC)